



## JONO VITARTO (JAN MICHAŁ WITORT) 1888 METŲ STRAIPSNIS APIE PANEVĖŽIO KRAŠTĄ: KORSPONDENCINIO PRANEŠIMO TURINYS IR EGODOKUMENTINĖ VERTĖ

MONIKA BOGDZEVIČ, ARŪNAS VYŠNIAUSKAS

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Polonistikos centras, Universiteto g. 5, Vilnius,  
LT-01513, Lietuva. El. paštas monique.bogdziewicz@gmail.com

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedra, Šilo g. 5A,  
LT-10322, Vilnius, Lietuva. El. paštas vysniauskas@gmail.com

*Šioje publikacijoje skelbiamas J. W. inicialais pasirašyto Jono Vitarto (Jan Witort) straipsnio vertimas į lietuvių kalbą. Straipsnio originalas pavadinimu „Stosunki na Żmudzi“ lenkų kalba buvo paskelbtas Sankt Peterburge leistame lenkų laikraštyje „Kraj“ (1888 m. Nr. 31). Pažymėtina, kad senasis tekstas gali būti įdomus šiuolaikiniam skaitytojui kaip vertingas pirminis šaltinis, visų pirma, vietos istorijos, Panevėžio ir jo krašto praeities pažinimo požiūriu. Nagrinėjamas klausimas, ar tas 1888 m. rašytas straipsnis gali būti laikomas egodokumentiniu paveldu. Laikomasi nuomonės, kad tai nėra aiškiai išreikštas egodokumentas, tačiau tam tikrą egodokumentinę vertę jis turi, nes kai kurios teksto vietos leidžia spręsti apie autoriaus kaip įvykių liudininko nuotaiką, vertinimą, asmenybės bruožus, interesus, viltis, siekius bei vizijas. Remiantis J. Vitarto straipsniu ir kai kuriomis kitomis publikacijomis, taip pat nagrinėjama istorinė regioninės Panevėžio priklausomybės samprata, pažymima, kad laikui bėgant ji kito. Be to, atkreipiamas dėmesys, kad lietuvių ir lenkų požiūris traktuojant Žemaitijos teritoriją, taip pat teritorinį Lietuvos suvokimą nebūtinai sutapo, o kai kurie regioninio traktavimo skirtumai lietuviškoje ir lenkiškoje mokslinėje literatūroje išliko iki mūsų dienų.*

**REIKŠMINIAI ŽODŽIAI:** „Kraj“, Jonas Vitartas, Jan Witort, Panevėžys, Žemaitija, egodokumentinė vertė, lenkų kalba, bajorai, valstiečiai, emigracija.

Idėja parengti šią publikaciją gimė 2014–2015 m. vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą tyrimo projektą „*Lietuviai ir lenkai*“ (1887). *Jono Šliūpo pozicija ir valstybingumo vizijos XIX a. pabaigoje*<sup>1</sup>. Gilinantis į J. Šliūpo lenkų kalba parašytos ir paskelbtos brošiūros *Litwini i Polacy*<sup>2</sup> pasirodymo aplinkybes, jos sukeltą reakciją, pavyko sužinoti, kad žinomo lietuvių veikėjo tekstas sulaukė plačios recenzijos, kuri 1889 m. buvo išspausdinta literatūriniame Rusijos imperijos sostinėje Sankt Peterburge leisto savaitraščio *Kraj* priede *Przegląd Literacki*<sup>3</sup>. Ilgo, net penkiuose numeriuose spausdinto recenzuoto straipsnio, redakcijos iniciatyva pavadinoto *Litwomani* (lenk. *Litwomani*), autorius buvo Jonas Vitartas (Jan Michał Witort) iš Panevėžio. Tai prie lenkiškos kultūros pritaपęs Lietuvos bajoras, žinomas istoriografijoje dėl savo revoliucinės veiklos jaunystėje, o paskui dėl to, kad spaudoje ėmė garsėti kaip savamokslis etnografijos tyrinėtojas ir publicistas, skelbęs darbus lenkų kalba.

J. Vitartas (1853–1903) gimė Pauslajo dvare, Anciškio (Aukštadvario) parapijoje, tuometinėje Panevėžio apskrityje. Dabar ši vietovė yra Kėdainių rajono Truskavos seniūnijoje. J. Vitartas lietuviškoje istoriografijoje yra minimas, tačiau, kaip rašo lietuvių tyrinėtojas Arūnas Astramskas, „jo publicistika ir mokslinis palikimas Lietuvos visuomenei vis dar sunkiai prieinami, menkai įtraukti į praeities tyrėjų akiratį“<sup>4</sup>. Išsamiausią akademinį tekstą apie J. Vitartą kaip tyrinėtoją lietuviškai 1993 m. yra paskelbęs V. Milius<sup>5</sup>, apie jo revoliucinę veiklą rašė V. Merkys<sup>6</sup>. Stambiausias veikalas

1 Projekto vadovas – dr. Arūnas Vyšniauskas, Vilniaus universiteto, Istorijos fakulteto, Naujosios istorijos katedros vyresnysis mokslo darbuotojas. Projekto finansavimo sutartis LIT-8-83.

2 SZLUPAS, Jan. *Litwini i Polacy*. New York: nakładem i drukiem redakcyi „Lietuviszkasis balsas“, 1887.

3 WITORT, Jan. *Litwomani. Przegląd Literacki*. Dodatek do „Kraju“. Petersburg, 1889, 11 (23) sierpnia, Nr. 32, s. 1–4; *Ibidem*, 1889, 18 (30) sierpnia, Nr. 33, s. 3–5; *Ibidem*, 1889, 25 sierpnia (6 wrzesnia), Nr. 34, s. 12–15; *Ibidem*, 1889, 1 (13) wrzesnia, Nr. 35, s. 9–11; *Ibidem*, 1889, 8 (20) wrzesnia, Nr. 36, s. 8–10.

4 ASTRAMSKAS, Arūnas. Revoliucionierius, publicistas ir mokslininkas Jonas Vitartas. *Žiemgala*. 2013 Nr. 1, p. 28–30.

5 MILIUS, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 98–117.

6 MERKYS, Vytautas. *Narodnikai ir pirmieji marksistai Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1967, p. 23–35.

lenkų kalba yra 2011 m. išleista A. Gomulos (*Anna Gomóła*) monografija apie J. Vitartą kaip mokslininką<sup>7</sup>.

1889 m. paskelbtas kritiškas J. Vitarto straipsnis apie J. Šliūpo brošiūrą *Litwini i Polacy* apskritai buvo pirmoji jo publikacija spaudoje, pasirašyta tikroju vardu ir pavarde. Gali kilti klausimas, kodėl dar plačiau niekam nežinomo autoriaus, kuris siekė aukštojo mokslo, bet jo nebaigė, už politinę veiklą buvo ištremtas, grįžo iš tremties ir neilgai trukus apsigyveno netoli Panevėžio (kelis kartus pakeitė gyvenamąją vietą), darbai buvo publikuojami solidžiam Rusijos imperijos sostinėje leistame leidinyje lenkų kalba, tiksliau – literatūriniame, savaitiniame jo priede. Atsakymą į tai galima rasti J. Vitarto autobiografijoje<sup>8</sup> ir lenkų istoriografijoje.

J. Vitartas jau anksčiau buvo užmezgęs ryšius su Liudomiru Grendy-šinskiu (Ludomir Grendyszyński), todėl ir autobiografijoje jį vadina „kolega“. Pastarasis 1887–1890 m. laikraščio *Kraj* redakcijoje Peterburge ėjo atsakingas pirmojo sekretoriaus pareigas<sup>9</sup>. Dar iki 1889 m. J. Vitartas pradėjo bendradarbiauti su šio laikraščio redakcija. Lenkų tyrinėtojai mano, kad jame kriptonimais „J. W.“ arba „W“ pasirašyti straipsniai gali būti priskiriami J. Vitartui (Jan Witort)<sup>10</sup>.

Šiai nuomonei galima pritarti bent jau dėl „J. W.“ pasirašyto straipsnio, kuris laikraščio *Kraj* puslapiuose pasirodė 1888 m. vasarą (Nr. 31). Tame pranešime autorius aprašė įspūdžius, patirtus jam atvykus į Panevėžį, kuriame nebuvo buvęs 13 metų<sup>11</sup>. Kadangi J. Vitarto straipsnis pasirodė originalus ir informatyvus, nutarta išversti jį į lietuvių kalbą ir paskelbti šiuolaikiniams skaitytojams. Tai ir yra pagrindinis šios publikacijos tikslas, o dirbant su šaltiniu atsirado ir papildomų problemų, kurioms prireikė analitinio nagrinėjimo. Apibendrintai šios akademinės publikacijos tikslus galima sudėlioti taip:

7 GOMÓŁA, Anna. *Jan Michał Witort. Wprowadzenie do antropologii pokolenia „ludzi naukowych“*. Poznań – Katowice: Wydawnictwo Exemplum, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. 336 s.

8 WITORT, Jan. *Autobiografia / Opracowali Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik. Lud.* T. 81, 1997, s. 209–252.

9 Ibidem, s. 248; GOMÓŁA, Anna. Op. cit., s. 243.

10 GOMÓŁA, Anna. Op. cit., s. 243.

11 J. W. [Jan Witort]. Stosunki na Żmudzi. *Kraj*. 1888, dnia 29 lipca (10 sierpnia), nr. 31, s. 3–4.



1. Paskelbus straipsnio vertimą į lietuvių kalbą tikimasi publicistinį J. Vitarto palikimą bent iš dalies priartinti prie lietuvių skaitytojų.
2. Kartu siekiama praturtinti rašytinį Panevėžio ir jo krašto praeities paveldą naujų istorinių faktų, kurie galėtų būti įdomūs naujoms šio miesto ir regiono gyventojų kartoms.
3. Remiantis J. Vitarto 1888 m. paskelbtu straipsniu aptarti Panevėžio regioninės priklausomybės sampratą XIX amžiaus pabaigoje.
4. Remiantis minėtu J. Vitarto straipsniu bus siekiama atsakyti į klausimą, ar publicistika gali turėti egodokumentinę vertę.

Iš pradžių darbe pateikiama analitinė dalis, o toliau – pats istorinis šaltinis, išverstas į lietuvių kalbą ir papildytas keletu komentarų.

#### AR PANEVĖŽYS – ŽEMAITIJOS MIESTAS?

J. Vitarto straipsnio turinio per daug nekomentuosime. Norėtume tik pažymėti, kad jei dabar Panevėžys neretai pavadinamas Aukštaitijos sostine, tai 1888 m. laikraščio *Kraj* publikacijoje Panevėžys buvo laikomas Žemaitijos dalimi. Tai rodo ir straipsnio pavadinimas *Santykiai Žemaitijoje* (lenk. *Stosunki na Żmudzi*). Straipsnyje aprašomi ne tik pačiame mieste autoriaus matyti vaizdai, bet pateikiama įspūdžių, žinių, susijusių su aplinkinėmis vietovėmis. Jei taip, vadinasi, *Žemaitijos* pavadinimo pavartojimas straipsnio pavadinime gali būti geriau suprantamas. Juk Žemaičių vyskupystė XIX a. viduryje buvo labai išplėsta į Rytus ir Panevėžys jai taip pat priklausė. Vadinasi, XIX a. antroje pusėje religinė tapatybė Panevėžio katalikams reiškė priklausymą Žemaičių vyskupystei.

Tiesa, senojoje lenkų literatūroje (XIX a. geografijos žodynuose ir kt.) paminėta, kad Žemaitija tęsiasi iki Nevėžio upės. Kadangi tose publikacijose teigiama, kad į Vakarus nuo Nevėžio gyvena žemaičiai, aišku, kad čia laikytasi ankstesnės tradicijos. Be to, ir carinės Rusijos statistikos rinkiniuose ne visa Panevėžio apskritis, tik jos dalis buvo priskiriama Žemaitijai<sup>12</sup>. Vis dėlto senosios Žemaitijos (Žemaitijos kunigaikštystės, Žemaitijos

12 *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Ковенская губернія / Составиль Д. Афанасьевъ. Санктпетербургъ: Тирографія товарищества «Общественная польза», 1861, т. 17. с. 37.*

seniūnijos, Žemaičių vyskupystės) ribų nereikėtų tapatinti su žemaičių tarmės plotu. Problema, susijusi su ne kartą per šimtmečius pakitusia rytine Žemaitijos riba, mokslinėje literatūroje nėra nauja, ją tyrė ne vienas lietuvių autorius<sup>13</sup>.

Šiuolaikiniai kalbotyros specialistai Panevėžio regioną įtraukia į aukštaičių tarmės arealą. Verta priminti ir tai, kad carinėje Rusijoje žemaičių kalba netapatinta su lietuvių. Tai puikiai atspindi 1897 m. vykdyto visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenys, kur žemaičiai buvo fiksuojami atskirai nuo lietuvių. Remiantis 1897 m. surašymo duomenimis, Panevėžio mieste gyveno 12 968 žmonės, iš jų 1 559 buvo lietuviai, o žemaičių – tik 14 (veikiausiai jie buvo atvykėliai). 1897 m. surašymo duomenimis, Panevėžio mieste buvo užfiksuoti 2 539 lenkai, 6 545 žydiškai kalbantys asmenys ir 1 782 asmenys, kurių gimtoji kalba buvo rusų (buvo surašoma atsižvelgiant ne į tautybę, o į gimtąją kalbą)<sup>14</sup>.

Šiuo požiūriu, remiantis gyventojų sudėtimi, Panevėžys paskutinio XIX a. dešimtmečio pabaigoje buvo labiau lenkiškas nei lietuviškas ar rusiškas miestas, o didžiausią gyventojų dalį (šiek tiek daugiau kaip pusę) sudarė žydai. 10 metų anksčiau, t. y. 1888 m., kai J. Vitartas rašė savo korespondencinį pranešimą į laikraštį „Kraj“, miesto gyventojų, jei tikėsimė, buvo 18 000 ir tik 5 000 iš jų buvo „krikščionys“. O tai reikštų, kad XIX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje žydų dalis Panevėžio mieste galėjo būti netgi didesnė nei du trečdaliai. Skaičius trimis nuliais rodo, kad J. Vitartas pateikė apytikslus duomenis (suapvalintus). Kadangi jis Panevėžyje nesilankė 13 metų, sugrįžęs iškart pastebėjo, kad miestas išaugo ir „žydiškėja“. Bet jei pažvelgtume į vėlesnius, 1897 m. oficialaus surašy-

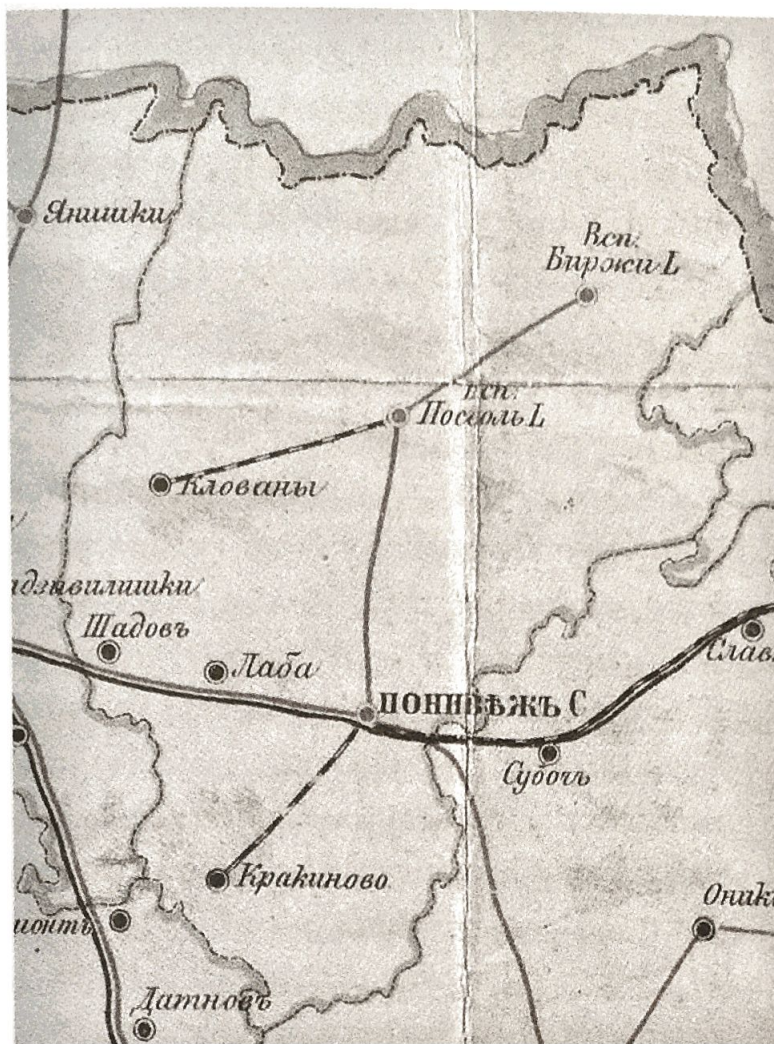
13 Iš naujesnių publikacijų paminėsime P. Kalniaus monografiją ir ją lydėjusias recenzijas, žr.: KALNIUS, Petras. *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia*. Vilnius: Mintis, 2012. 444 p.; PETREIKIS, Tomas. Žemaičių etniškumo paieškos Petro Kalniaus monografijoje *Žemaičiai. Tautosakos darbai*, 2013, t. XLVI, p. 295–300; IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ, Vita. [rec.] Petras Kalnius. *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia. Lietuvos etnologija*, 2013, t. 13 (22), p. 191–198.

14 1897 m. surašymo duomenys, atspindintys Panevėžio miestą, imti iš informacinio portalo *demoscope.ru*, čia paskelbti ir statistiniai Kauno gubernijos surašymo duomenys. Žr. *Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку и уездам 50 губерний Европейской России. Ковенская губерния – Поневежский уезд – г. Поневеж* [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. rugsėjo 18 d.]. Prieiga per internetą <[http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus\\_lan\\_97\\_uezd.php?reg=582](http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd.php?reg=582)>.

mo duomenis, matytume, kad mieste beliko tik apie 13 tūkst. gyventojų (12 968). Jei 1897 m. „krikščionių“ skaičius (pridėjus lenkus, lietuvius ir rusus) nežymiai padidėjo ir priartėjo prie 6 tūkst. (5 894), tai bendras miesto gyventojų skaičius per dešimtmetį sumažėjo apie 5 tūkst., arba daugiau kaip ketvirtadalį, ir labiausia turėjo paliesti žydus. Ar tai nebuvo emigracijos į Ameriką pasekmė? Būtent apie prasidejusią emigraciją kaip apie masinį reiškinį 1888 m. savo publikacijos pabaigoje rašė J. Vitartas, kur akcentavo ir žydų vaidmenį šiame procese. Kokios buvo šio reiškinio priežastys ir varomoji galia, nesunku suprasti perskaičius paskutinę J. Vitarto publikacijos pastraipą, kurioje kalbama apie tai, kad gimtinėje – „sunkios visuomeninės ir ekonominės sąlygos“, o pažįstamiems emigrantams „sekasi neblogai“.

Regioninė Panevėžio priklausomybė ir regionų išskyrimas rytiniuose „kresuose“ lenkams apskritai galėjo atrodyti kitaip nei lietuviams. Atkreipsime dėmesį į tokį J. W. straipsnio sakinį: „Nepaisant sunkaus, be abejonių, meto, pas mus yra nepalyginti geriau negu Lietuvoje ar Baltarusijoje.“ Iš to galima spręsti, kad Žemaitija buvo laikoma atskiru regionu, kuris netapatinamas nei su Lietuva, nei su Baltarusija, nors senoji Lietuvos valstybė ir apėmė šias teritorijas. Šiuo atveju matyt J. Vitartas mintyje turėjo daugiau regionus, o ne istorinę Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę teritorine prasme, kuri rutuliojantis istorijai taip pat keitėsi. Taigi, remiantis lenkiškąja tradicija, regionai ir net pati Lietuva buvo suprantama nebūtinai taip pat, kaip tai dabar yra įprasta lietuvių literatūroje. Tai buvo kintančios sąvokos ir XIX a. pabaigoje, kai atsiradus tautiniam lietuvių sąjūdžiui ėmė ryškėti tendencija projektuoti Lietuvą, kuri apimtų lietuviškai kalbančias teritorijas. Tai galėjo kirstis su teritorine LDK tradicija, kuri gyvybingesnė buvo tarp lenkų. Kalbant apie pastaruosius, tiesa, senosios geografinės sąvokos jau irgi ėmė modernėti. Tai atspindi Baltarusijos kaip atskiro krašto paminėjimas J. Vitarto straipsnyje. J. Vitartui buvo būdinga istorinė bajoriška sąmonė, jis buvo gimęs istorinėje Žemaitijoje, o Panevėžį laikė ne Lietuvos, o Žemaitijos dalimi. Dalis minėtų faktų ir visuomenėje tvyrančios nuotaikos galėjo būti J. Vitarto surinktos iš nuo vaikystės žinomų vietų, o tai veikiausia turėjo įtaką Panevėžio „pavietą“ imti traktuoti kaip žemaičių regiono dalį.





1 pav. Panevėžio apskrities ribos Kauno gubernijos žemėlapyje, kurį 1886 m. išspausdino F. M. Lipšico tipolitografija Kaune<sup>15</sup>.

Kaip atrodė Panevėžio „pavieto“ (lenk. *powiat*) ribos J. Vitarto straipsnio paskelbimo momentu, atspindi Kauno statistinio komiteto 1886 m. publikuotas Kauno gubernijos spalvotas žemėlapis, kurio apatinėje dalyje buvo pateikta spalvota gubernijos geležinkelių ir telegrafo linijų kartoschema, kurioje gerai matomos apskričių ribos. Čia pateikiame nespalvotą kartoschemos fragmentą (1 pav.), kuriame kaip tik ir matyti Kauno gubernijos Panevėžio apskritis. Rusijos imperijoje apskritis rusiškai buvo vadinama *уезд*. J. Vitartas savo straipsnyje vartojo senąjį, lenkams įprastą apskrities pavadinimą *powiat*.

15 *Карта Ковенской губернии* / изд. Ковен. Стат. комит. Ковно : Ковенск. стат. комитет, 1886. Типо-Литографія Ф. М. Липшица, в Ковне. Prieiga prie išsamaus žemėlapio vaizdo per internetą <<http://elibrary.mab.lt/handle/1/1877>>.

Kad ir kaip žiūrėtume, net kai kurių šiuolaikinių lenkų tyrinėtojų knygoje Panevėžys laikomas Žemaitijos miestu<sup>16</sup>. Prie Nevėžio krantų įsikūręs Panevėžys yra paupio miestas, o ta upė, ypač jos tekėjimo linija iš šiaurės į pietus, yra sąlygiška skiriamoji Žemaitijos ir Aukštaitijos riba. Dėl to Panevėžys, išsidėstęs, tiesa, aukštesnėje Nevėžio tekėjimo iš rytų į vakarus zonoje, gali būti traktuojamas ir kaip Žemaitijai priklausantis miestas (istoriniame kontekste), ir kaip miestas, esantis Aukštaitijoje (ypač dabarties požiūriu). Tam, kad lenkiškose XIX a. publikacijose miestas sąlygiškai buvo priskiriamas Žemaitijai, įtaką galėjo turėti ta aplinkybė, kad praeityje Aukštaitija kaip visuma nesudarė ypatingo administracinio vieneto, o Žemaitija egzistavo kaip administracinis vienetas. Lenkiškos kultūros žmonių sąmonėje Žemaitija (lenk. *Żmudź*) tradiciškai buvo gerai žinomas istorinio geografinio regiono pavadinimas, o tai, kur kalbama žemaitiškai, o kur aukštaitiškai, kažin ar jiems buvo taip svarbu ir ar jie tai skyrė. Dėl to aiškinantis Žemaitijos ribų (ypač rytinės dalies) įsivaizdavimą praeityje reikėtų pasidomėti ir lenkiškai kalbėjusių bei rašiusių asmenų regioninės tapatybės supratimu. Padėti jį išsiaiškinti galėtų ir atitinkami praeitų epochų egodokumentai.

#### AR PUBLICISTIKA GALI TURĖTI EGODOKUMENTINĘ VERTEŲ?

Kitas klausimas – tai J. W. pasirašyto straipsnio ryšys su egodokumentiniu paveldu. Iš čia kyla ir bendro pobūdžio klausimų: ar laikraščio korespondento straipsnis, publicistinis kūrinys apskritai gali būti laikomas egodokumentu? Ar žurnalistinis tyrimas taip pat yra egodokumentas? Atsakymas lyg ir būtų toks, kad straipsnis periodinėje spaudoje egodokumentu savaiame dar nelaikytinas. Tačiau jis gali turėti tam tikrą egodokumentinę vertę. Mat laikraščio ar straipsnio žurnale turinys, ypač jei kalbama pirmuoju asmeniu, gali atspindėti ir autoriaus kaip įvykių liudininko

16 Žr., pavyzdžiui, SKŁODOWSKI, Jan. Zabytkowe cmentarze na Żmudzi – polskie ślady przeszłości dwóch narodów . Iš *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* / Redakcja naukowa Wojciech Walczak i Karol Lopatecki. Tom I. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2010, s. 197–216.



nuotaiką, vertinimą, asmenybės bruožus. Lyginant su kitais šaltiniais, toks straipsnis leidžia geriau suprasti ir apibūdinti autoriaus charakterį, intelektinę biografiją, interesus, o gal net ir viltis, siekius bei vizijas. Šiais aspektais pažvelgus į J. Vitarto 1888 m. publikuotą straipsnį, tokių egodokumentinių elementų galima išvelgti.

Visų pirma, straipsnis parašytas pirmuoju asmeniu žmogaus, kuris save laiko lenku, kalba visų jų vardu ir rašo lenkams. Tekste kažkiek atspindi autoriaus emocijos, pavyzdžiui, stebėjimasis, kad viešbučio savininkas yra katalikas ir dar bajoras *karmazinas* (lenk. *szlachcic-karmazyn*), o ne žydas. 1888 m. straipsnio autorius taip pat išsako nuomonę, kad vietinis valstietis negerbia svetimos nuosavybės ir rašo „sutinku“ (lenk. *zgoda*) ir taip bando istoriškai paaiškinti tokios dorybės trūkumą. Taigi dalykinės žinios ir priežastinių ryšių atskleidimas kažkiek pinasi su asmeniniais liudijimais. Be to, galima konstatuoti, kad žvelgdamas į lietuvių ir lenkų santykių perspektyvą J. Vitartas buvo per didelis optimistas. Savo straipsnyje jis rašė: „Galima drąsiai teigti, kad tautiškumo klausimas nesudrums santykių tarp kaimo ir dvarų“. Tačiau realiai stiprėjant tautiniam lietuvių sąjūdžiui santykiai su lenkais prastėjo, įtampa tarp lietuvių valstiečių ir lenkų bajorų didėjo. Tai parodė ir vėlesni įvykiai (jau po autoriaus mirties), kaip antai – 1905 m. revoliuciniai įvykiai lietuviškame kaime. Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje Lietuva ir Lenkija atsikūrė kaip dvi atskiros valstybės, tarp jų vyko teritorinis konfliktas. Lietuvos Respublikoje vykdant agrarinę reformą iš dvarininkų (daugeliu atvejų laikusių save lenkų tautos dalimi) buvo atimta žemė, nusavinti dvarai ir t. t.

Gal autoriaus asmenybę atspindinčių dalykų rastume ir daugiau, tačiau šie atskiri egodokumentiniai komponentai yra per menki, kad J. Vitarto straipsnį laikytume aiškiai išreikštu egodokumentu. Vis dėlto 1888 m. birželį informatyviai parašytas ir iš Panevėžio į Rusijos imperijos sostinę siųstas straipsnis yra originalus, turi pažintinę vertę, be to, mūsų supratimu, yra vertingas ir egodokumentikos požiūriu. Šias ir panašias problemas, susijusias su spaudai skirtais korespondenciniais pranešimais, publicistika, taip pat su žurnalistinių tyrimų ir egodokumentikos sąsajomis,

reikėtų nagrinėti pasitelkus daugiau tos rūšies istorinių šaltinių. Be kita ko, ir egodokumentiniam paveldui skirtų tyrimų bei teorinės literatūros, kurios daugėja jau ir lietuvių kalba<sup>17</sup>.

#### 1888 M. PASKELBTO JONO VITARTO STRAIPSNIO VERTIMAS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Žemiau pateikiamas J. W. inicialais pasirašyto straipsnio vertimas iš lenkų į lietuvių kalbą. Kaip jau buvo paašškinta aukščiau, jo autorius buvo Jonas Vitartas (Jan Witort, kuris turėjo ir antrą vardą Michał). Kadangi carinėje Rusijoje kalendorinių dienų skaičiavimas skyrėsi nuo kitose Europos šalyse priimtojo, užrašydama datą laikraščio *Kraj* redakcija nurodydavo, koku stiliumi remiantis ji pateikiama. Šiuo atveju prie skelbiamo J. W. straipsnio, kuris baigtas rašyti 1888 m. birželio 30 d., buvo nurodyta „v. s.“, o tai reiškė, kad data pateikiama remiantis senuoju kalendoriumi (datos pateikimas naujuoju stiliumi lenkiškame laikraštyje buvo žymimas raidėmis „n. s.“). Lenkiškas tekstas buvo paskelbtas 31-ame savaitraščio *Kraj* numeryje, kuris datuotas 1888 m. liepos 29 d. pagal senąjį stilių, ir skliaustuose pažymėta rugpjūčio 10 d. remiantis naujuoju kalendoriniu stiliumi. Taigi nuo teksto parašymo iki jo paskelbimo praėjo vienas mėnuo. Šį tekstą į lietuvių kalbą išvertė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Polonistikos centro doktorantė Monika Bogdzevič. Kai kurios su vertimo atspalviais ir straipsnyje minimais faktais susijusios pastabos bei paašškinimai pateikiami išnašose.

---

17 Stambiausias, egodokumentikos problematikai skirtas veikalas lietuvių kalba yra išleistas 2013 m. (žr. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Straipsnių rinkinys / Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas, Torunės M. Koperniko universiteto Istorijos ir Archyvistikos institutas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka; sud. Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. 508 p.).

## PUBLIKACIJA

### SANTYKIAI ŽEMAITIJOJE<sup>18</sup>

(*Kraj* korespondencija)

Panevėžys, birželio 30 d. [senuoju stiliumi]

Dabartinė Panevėžio ir pavieta miestelių būklė. Valstiečių gyvenimas. Ūkiniai, religiniai ir tautiniai santykiai. Moralinė bajorijos būklė ir turtinė padėtis. Emigracija.

Po trylikos nebuvimo metų vėl aplankiau savo gimtuosius kraštus... Nepažinau nuo vaikystės laikų pažįstamo man Panevėžio. Vietoje senų trobelių priemiestyje išdygo tvarkingi, padorūs nameliai; Smėliuose<sup>19</sup> matyti nuostabi, nauja katalikų bažnyčia, įsteigta parapijiečių lėšomis; o miesto viduryje tik kur ne kur matyti senovinių žydų drėbtinių pirkelių, jų vietą užėmė tvirti mūriniai namai: išvydau naujai grįstas gatves, daugelį naujai statomų namų. Viešbutyje gaunu švarų, tvarkingą, palyginti nebrangų kambarį. „Kas viešbučio savininkas?“ – klausiu tarno. – „Ponas X. – savas, vietinis katalikas.“ Nieko sau pokyčiai! Bajoras *karmazinas*<sup>20</sup> – viešbučio savininkas! Su panašiu atveju buvau susidūręs Rytuose, bet būtent Panevėžyje? Pagrindinėje miesto aikštėje pilna parduotuvių, krautuvių (Tokiam miestui kaip Panevėžys gana prabangių), o jų iškabose šalia žydiškų dažnai pamatysi ir lenkiškų bajorų, nuo amžių gyvenančių pavieta žemėse, pavarčių. Yra 2 padorios vaistinės; 2 knygynai, tiesa, žydiški; skaitykla ir spaustuvė<sup>21</sup>; įrengta patogių viešų pirtų; įvairiausių amatininkų iškabų matyti visur. Žodžiu, miestas auga, netenka mažojo miestelio išvaizdos ir įgyja

18 Versta iš: J. W. [Jan Witort]. Stosunki na Żmudzi. *Kraj*. 1888, dnia 29 lipca (10 sierpnia), Nr. 31, s. 3–4.

19 Pažodinis vietovės pavadinimo vertimas (lenk. *na Piaskach*). XX amžiuje šiai miesto daliai prigijo lietuviškas Smėlynės pavadinimas, Panevėžyje yra Smėlynės gatvė (A. Vyšniausko pastaba).

20 Straipsnio originale lenkų kalba *Szlachcic-karmazyn*. Taip vadintas šlėktos atstovas, bajorų hierachijoje turėjęs teisę nešioti karmazino žiponą. „Karmazinais“ ar „karmazinų šlėkta“ vadinti seniausių bajoriškų giminių atstovai, kurių geneologinis medis siekė „neatmenamus laikus“. Raudona (karmazino) drabužių spalva buvo kilmingųjų bajorų simbolis (A. Vyšniausko pastaba).

21 Spaustuvė priklausė žydai Naftaliui Feigenzonui (A. Vyšniausko pastaba).



vis daugiau prekybos ir pramonės židinio ypatybių, bet kartu „žydiškėja“: iš 18 000 gyventojų tik 5 000 šiandien yra krikščionybės atšakų atstovai! Tiesa, kad daug kas pasikeitė, tačiau sanitarinės sąlygos liko tokios kaip kadaise, o gatvių grindinys „skardžiu balsu šaukiasi keršto p. burmistrui ir garbingam magistratui“ bei... reikalauja remonto, bet veltui. Nepakitę liko ir keliai, kurie pavasarį ir rudenį tampa nepravažiuojami, tie patys pavojingi kaip kadaise „lenkiški“ tiltai, tokios pat liko užiegos, kaimai, dvarai ir dvareliai, laukai ir miškai, nors jau ir pastebimai praretinti. Užiegos sensta ir nyksta; kaip anksčiau, taip ir dabar jose sėdi žydai. Dvaruose ir dvareliuose, kaip kadaise, gyvena senoji amžinoji bajorija (lenk. *szlachta*); retai čia išgirsi pavardžių, kurios skambėtų kaip svetimos. Dvarai palinko, pajuodavo nuo vėtrų ir darganų, bet dar tvirtai stovi; pastatai geros būklės, nematyti ženklų, kad būtų apleisti ar jais nesirūpinama. Bajorkaimiuose (lenk. *w okolicach szlacheckich*) viskas liko kaip kadaise. Dūminės valsčių pirkios nyksta, užtat statoma namelių su prieangiais (bajorų pavyzdžiu); padaugėjo vaismedžių sodų, geresnių ūkinių pastatų, kryžių, gėlių darželių. Pastarieji šiomis dienomis itin dažni; anksčiau tokius galima buvo pamatyti tik prie trobų, kuriose būdavo nuotakų. Apskritai dabar kaimas atrodo kažkaip geriau. Deja, šito negalima pasakyti apie mažus pavieto miestelius: žydai nuskurdo dėl menko pastarųjų metų derliaus, prekybos stagnacijos, ypatingos konkurencijos su krikščionimis dėl teisių. Žydų nameliai taip pat griūva ir pūva; iš visų pusių kuolais paremtoje, iškrypusiomis sienomis ir sutrūnijusiu stogu lūšnoje telpa visa žydų šeima. Suprantama, bendras žydų nuskurdimas neturėjo įtakos pavieniams, nuolatinį verslą mieste vykdančioms ar pelningu amatu užsiimančioms asmenims – priešingai – gyventojų skaičiaus augimas, gyvenimo kokybės gerėjimas bei gyventojų socializacija – visa tai, kas sąlygojo naujų poreikių, naujų gyvenimo sąlygų atsiradimą, jiems yra itin palanku. Taigi šalia skurdžių drėbtinių pirkelių miesteliuose atsirado mūrinių namų, šalia senamadiškų užiegų (lenk. *karczem odwiecznych*) – kažkas panašaus į restoranus ar net mažus viešbučius.

Didesniuose miesteliuose įsteigta kaimiškų vaistinių, apsigyveno ten gydytojų, kurie pamažu išstumia žiniuonius, juolab kad vietinis valstietis pasitiki medicinos mokslu ir noriai kreipiasi patarimo į gydytoją. Iš-

gertuvės ir smuklėms būdingi vaidai, valstiečių nuomone, jau kenkia jų orumui; degtinės vartojimas, ko gero, mažėja, bet plinta kava ir arbata, tad Kuršo gubernijos paribyje jokios valstiečių vestuvės neįvyksta be šių gėrimų, nors *samovarai*<sup>22</sup> čia beveik nežinomi. Krikščionių vestuvėse ir kitose šventėse atsiranda tokių anksčiau čionykščiams žmonėms nepažįstamų patiekalų kaip kotletai, ryžių košė. Per tokias iškilmes žibalinės lempos šviesoje, griežiant smuikininkams ar grojant mėgėjiškam valstiečių orkestrui, šokama jau ne tik liaudies šokius, bet ir europietiškus (kadrilį, mozūrą). Vyrai vilki įprastą europietišką kostiumą, dažnai su kišenėle laikrodžiui; spalvinga šventinė kaimiečių apranga irgi nyksta, užtai vis dažniau galima pastebėti moteris vilkint liemenėlę (lenk. *ze stanikiem*), *tur-niūrą*, *burnusą*, netgi su skėčiu bei pirštinaitėmis! Pamažu į kaimą ateina mados, o „modiščių“ (lenk. *modniarek*) vaidmenį paprastai atlieka žydės arba retkarčiais čia užsukančios miesto siuvėjos; beje, miesteliuose gausu amatininkų, kurie tenkina šiuos ne itin ypatingus, bet nuolat didėjančius poreikius. Apskritai jaučiamas „standard of life“ pagerėjimas teigiamai paveikė intelektualų liaudies gyvenimą. Pagaliau bunda garbės ir asmeninio orumo jausmas, nors Žemaitijoje valstiečiai niekada nebuvo taip užguiti kaip Baltarusijoje. „Valstietis išpuiko“ – tvirtina visi. Tas „nepaklusnumas“ yra ne kas kita kaip tik didesnis pasitikėjimas savimi ir asmens nepriklausomybės jausmas: valstiečiai nustojo pataikauti, vienur ne taip nuolankiai nusilenkė sveikindamiesi, kitur piestu stoji prieš žydą<sup>23</sup>, dar kitur apsikūlė su švabais, kurie rodė vaško figūras ir mėgino skelti antausį pernelyg smalsaujantiems valstiečiams, etc. Štai tokie yra minėto „nepaklusnumo“ požymiai...

Liūdna savigynos būtinybė tam tikra prasme paaikškina savavališko valstiečių teismo atvejus, o tokie atvejai nėra reti ir kalbant apie kitų visuomenės sluoksnių atstovus. Šaukia, kad valstietis negerbia svetimos nuosavybės. Sutinku, bet kada ir koku gi būdu pastarasis galėjo išsiugdyti šią dorybę? Juk valstietis, prieš paleidžiant jį iš baudžiatuvės, neturėjo nekilnojamojo turto ir nebuvo tikras turįs kilnojamojo, o nuo 1861 m. pra-

22 Samovaras (rus. *самовар*) – tradicinis rusiškas virduklis (A. Vyšniausko pastaba).

23 Lenkiškai *tam okoniem się postawił żydowi*, o pažodžiui išvertus tai reikštų „ten ešeriu pasistoji prieš žydą“ (vertėjos pastaba).



ėjo per mažai laiko. Bajorkaimiai niekada nebuvo ir negali būti pavyzdys valstiečiams, nes broliai bajorai nuo neatmenamų laikų vaidijasi dėl nuolatinių svetimos žemės dalių susiarimo, pradalgių bei pasėlių nuganymo, bylinėjasi ir dažniausiai aršiai kovoja tarpusavyje bei su valstiečiais. Visiškai taip pat valstiečiai. Kalbant apie didesnės apimties nuosavybes, apie valstiečių sąmoningai daromą žalą, to kažkaip negirdėti; dvaro laukai ir pievos nuganosamos dažnai, bet ne iš piktos valios, o dėl piemenų nerangumo, neatidumo ar savivalės, rėžių sistemos, etc.<sup>24</sup> Galų gale tokiais atvejais valstiečiai visada pripažins kompensacijos būtinumą, nors apskaičiuoja nedidelę pastarosios vertę. Apie valstiečių apetitą ponų žemėms galima būtų parašyti daug. Tiesą sakant, tai labai natūralus reiškinys, kurį galima stebėti ir Vakarų Europoje, gal tik šiek tiek kitokia forma. Kalbant apie mus, šis troškimas itin sustiprėjo padaugėjus žmonių, kurie laikydami tradicinio trilaukio ūkio, vis jautriau reaguoja į žemės trūkumą: bežemės liaudies turime jau apie 40 proc.

Bandymas bežemiams valstiečiams suteikti valstybinę paskolą baigėsi absoliučiu *fiasco*... Noras turėti žemės darosi vis didesnis; tūkstančiai žmonių dėjosi esą pagal činšo teisę galintys žeme naudotis valstiečiai, nors iki šiol iš kelių šimtų pareiškimų nė į vieną nebuvo atsižvelgta. Čia taip pat tinka patarlė *L'appetit vien en mangeant*<sup>25</sup>. Teisiniai žemės įgijimo ir valdymo apribojimai, nevienodas jų suvokimas ir – dar svarbiau – taikymas, žemės nuosavybės apsaugos silpnumas, dažnai ir nepakankamumas, t. t. – visa tai daro pražūtingą įtaką liaudies supratimui. Negana to! Per dvidešimt kelerius metus skirtinga įtaka sėja nesantaiką visuomenėje<sup>26</sup>. Šis pasėlis iš tikrųjų kol kas nedavė jokių rezultatų, tačiau liaudis giliai slepia grėsmingus, nors dar ir nesąmoningus instinktus. Taigi galima stebėtis, kad agrariniai ginčai ir nesusipratimai netapo aštresni. Norint išvengti šių nesusipratimų galima būtų valstiečiams palankiomis sąlygomis išdalijant ilgam nuomoti vadinamuosius dirvonus, be to, bažnyčia galėtų sušvelninti padėtį, nes religinis abejingumas valstiečiams visiškai

24 Sutrumpinimas *etc.* iš lotynų k. *et cetera* – ir taip toliau; ir kt. (vertėjos pastaba).

25 Iš prancūzų k. *apetitas ateina bevalgant* (vertėjos pastaba).

26 Čia, autorius mintyje matyt turi įvairių revoliucinių srovių įtaką, kuri pasireiškė socialinių neramumų kurstymu per daugiau kaip pora praėjusių dešimtmečių (A. Vyšniausko pastaba).



svetimas. Iki šiol sekmadieniais ir šventinėmis dienomis bažnyčios pilnos žmonių, o *Kunigas*<sup>27</sup> džiaugiasi išskirtiniu liaudies pasitikėjimu ir daro jai didelę įtaką. Nieko keista! Visas dvasinis liaudies gyvenimas krypsta į tikėjimą ir bažnyčią. Remiantis senoviniu papročiu, naudotis maldaknyge tapo tarytum pareiga dėl tikėjimo ir padorumo. Nepaisant itin išplitusio gebėjimo skaityti ir rašyti lietuviškai, liaudis dabar skaito tikrai mažiau negu kadaise, nes nėra ką skaityti: seni liaudiški Vilniaus leidiniai tapo nebeįdomūs, naujų nėra. Gabenti lietuviškas knygas iš Prūsijos darosi vis sunkiau: *volens nolens*<sup>28</sup> liaudis arba neskaito, arba apsiriboja maldaknygėmis. Lenkų literatūra liaudis domisi labai mažai ir tai ne dėl kalbos, nes miestuose, bajorkaimiuose, dvaruose ir kai kuriuose kaimuose žmonės kalba lenkiškai. Tam tikrose vietovėse lenkų kalba, turint mintyje liaudį, pastaraisiais metais padarė tam tikrą pažangą: bajorkaimių kaimynystėje jauni valstiečiai laiko save lygiaverčiais bajorų atžvilgiu ir stengiasi kalbėti lenkiškai; pamažu užsimezgantys draugiški santykiai tarp jų irgi daro tam tikrą įtaką. Iki šiol buvo taip, kad kiekvienas valstietis, apsilkęs surdutą, tapdavo lenku ir persidarydavo savo pavardę pagal lenkų kalbos pavyzdį. Šiandien naujai gimstančioje lietuviškoje inteligentijoje pradeda dėtis šiek tiek kitokie dalykai. Tautinio tapatumo jausmas dar miega, nors jau ryškėja netolimo pabudimo požymiai. Abejoju, ar visoje Žemaitijoje atsirastų koks lenkų inteligentijos atstovas, kuris iš visos širdies nelinkėtų lietuviybės sklaidos. Juokinga šiuo metu diskutuoti dėl to, kad katalikų dvasininkija ir bajorija neva engia valstiečius. Galima drąsiai teigti, kad tautiškumo klausimas nesudrums santykių tarp kaimo žmonių ir dvarų atstovų. Pastarieji dabar pateko į keblią ekonominę padėtį. Krizę pajuto visi, o bajorija, gali būti, labiausia. Vis sudėtingesnės darosi sąlygos „atsilaikyti“, vis sunkesnė „kova dėl būties“ ir „pozicijos visuomenėje“ ypatingomis sąlygomis, tikėjimo ir moralės bei papročių nuosmukis, „organinio darbo“ teorija, kuri, netinkamai suprasta, pamažu lėmė visišką oportunizmą ir moralės normų sunykimą, silpna, bet itin demoralizuojama svetimų [srovių] įtaka ir t. t. – visa tai sąlygojo vi-

27 Žodis „*Kunigas*“ straipsnio originale lenkų kalba parašytas lietuviškai, iš didžiosios raidės, kabutėse ir kursyvu (vertėjos pastaba).

28 Lot. *volens nolens* lietuvių k. reiškia *noromis nenoromis* (vertėjos pastaba).

suomenės idealų ir asmens orumo nuosmukį. Absolutus abejingumas bendriems reikalams ir visuomeniniams, moksliniams ar literatūros klausimams, niekinga savimyla, neadekvačiai suprantamas egoizmas, grašio vaikymasis [lenk. *pogoń za groszem*], tarpusavio įsipareigojimų supratimo nepastovumas, beveik pereinantis į nedorumą, visiška įsitikinimų stoka, žodžių ir veikslių nesuderinamumas, pataikavimas valdžiai, dažnai vedantis prie asmens garbės praradimo, ir „juodas“ gyvenimo pesimizmas – tai esminės bajoriškosios mūsų visuomenės savybės. Pataikavimas viešajai nuomonei peržengė ribas; daugelis mano, kad pastarosios egzistavimas itin problemiškas; šiandien nebaudžiama už tokius veiksmus, kuriuos mes turėtume smerkti kaip garbės nebuvimą. Buvo sukurta net keista teorija, kuri asmens orumą tvirtai skiria nuo tautinio orumo, tačiau pastarosios pasekėjų atsirado mažai. Natūralu, kad šiame niūriame fone iškyla šviesių, spalvingų vaizdų, kurie suteikia optimizmo galvai ir vilties širdžiai. Čia turiu mintyje mūsų nuotakas. Nepaisant ydingo auklėjimo ir nepakankamo išsilavinimo, sunkumų įgyjant žinias ir visokių kliūčių buityje bei bendraujant, moterys moralės atžvilgiu yra žymiai daugiau vertos nei vyrai. Žinomas moteriškasis konservatizmas čia atliko pagrindinį (teigiamą) vaidmenį ir apsaugojo namų židinį bei senuosius papročius. Moterų dėka svetimybės iki šiol neįsibrovė į mūsų namus, o didieji mūsų šeimos idealai tebėra puoselėjami ir plėtojami; dėl jų didingesni jausmai dar nežuvo, o dirva neišseko. Kalbant apie moteriškosios lyties inteligentiją, intelektinę jų veiklą, ko gero, gyvybingesnė palyginti su vyrais. Naujos idėjos ir pažiūros įsitvirtina lėtai, bet tolygiai. Šiek tiek jaučiamos ir srovės iš Rytų<sup>29</sup>, kurios moters protą ir širdį veikia ne tik teigiamai, bet ir neigiamai. Tačiau didžiausią įtaką daro pažangi mūsų literatūra ir spauda, kurios čia turi daug šalininkų. Pagrindinė mūsų moterų yda yra nemokšiškas ir netinkamas vaikų auklėjimas, nors šiuo atžvilgiu nuodėmingi ir vyrai. Apskritai pradėdame dirbti, nors ne itin gerai tai sugebėdami: bajorija imasi prekybos, pramonės ir įvairiau-

29 Originalo kalba *prądy wschodnie*. Čia autorius tikriausia mintyje turėjo rusišką įtaką, tačiau kadangi laikraščio *Kraj* turinį tikrino rusų cenzūra, siekiant išvengti susidūrimo su ja, ko gero, buvo vengiama atvirai rašyti apie neigiamą rusų kultūros poveikį (A. Vyšniausko pastaba).



sio verslo, įnirtingai ūkininkauja, lenkiasi, bet atkakliai laikosi žemės. Bajorų šeimos idealai nevisiškai užgeso, iki šiol ji išsaugojo daug teigiamų savybių ir dar yra reali civilizacinė visuomenės jėga. Nepaisant sunkaus, žinoma, meto, mums nepalyginti geriau negu Lietuvoje ar Baltarusijoje. Tik vargšė mūsų kalba! Žemesnių, neretai ir vidurinių klasių lūpse pastaroji vis labiau iškreipiama. Išskyrus senuosius provincializmus, perimta daug svetimžodžių, kai kurie iš jų sulenkinti; be to, pastebimas netaisyklingas linksnių vartojimas ir klaidinga būdvardžių daryba, visiškas sudėtinio būtojo laiko atmetimas ir būtojo laiko daugiskaitos giminių formų ignoravimas<sup>30</sup>, asmeninių įvardžių redukcija, netinkama sintaksė ir klaidingas žodžių valdymas – štai naujai atsirandančios lietuvių–lenkų tarmės bruožai. Prie viso to dar reikia pridėti archaizmus – lenkas iš Krokuvos krašto patirtų sunkumų norėdamas juos suprasti, pavyzdžiui: „Psiuki łają i pędzą parsiuków do chlewika“ arba „trzeba odkluczyć drzwi“. Iš esmės moterys kalba taisyklingiau negu vyrai.

O dabar keletas žodžių apie iki šiol visai nežinomą emigraciją į Ameriką. Pastarąją lėmė sunkios visuomeninės ir ekonominės sąlygos, o šiandien emigrantų darosi vis daugiau. Iš pradžių emigruodavo tik žydai, tačiau ilgainiui už vandenyno pradėjo veržtis ir bežemiai valstiečiai, ir bajorija. Praeitų metų pavasarį emigracijos banga nušlavė visą pavietą, bet labiausia pasireiškė Kuršo gubernijos paribyje. Žydelių organizuotos [žmonių] partijos, lydimos triukšmingos kampanijos (nes siekio emigruoti niekas neslėpė), suko link Šiaulių. Šiame mieste žydai atidarė pervežimo kontorą primenantį punktą, kuris už 6 rs.<sup>31</sup> emigrantus pristatydavo į Tilžę, įskaitant jų maitinimo ir sienos perėjimo išlaidas (pasų emigrantai neturėjo). Moterys emigrantės (daugiausia žydės) sudaro nežymų bendro emigrantų skaičiaus procentą. Emigrantams, kilusiems iš man gerai žinomų vietovių, sekasi neblogai.

J. W.

30 Straipsnio originale lenkų kalba *zupelna negacya czasu zaprzeszlego i rodzajów w czasie przeszłym liczby mnogiej*. Atkreipiame dėmesį, kad lenkų kalboje būtojo laiko veiksmoždziai kaitomi ne tik skaičiumi, bet ir gimine: vienaskaita turi 3, daugiskaita – 2 gimines (A. Vyšniausko pastaba).

31 Sutrumpinimas *rs.* reiškia sidabrinis rublius (vertėjos pastaba).



## ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. ASTRAMSKAS, Arūnas. Revoliucionierius, publicistas ir mokslininkas Jonas Vitartas. *Žiemgala*, 2013 Nr. 1, p. 28–30.
2. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Straipsnių rinkinys / Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas, Torunės M. Koperniko universiteto Istorijos ir Archyvistikos institutas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka; sud. Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. 508, [1] p. ISBN 978-609-459-198-3.
3. GOMÓŁA, Anna. *Jan Michał Witort. Wprowadzenie do antropologii pokolenia „ludzi naukowych”*. Poznań – Katowice: Wydawnictwo Exemplum, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. 336 s. ISBN 978-83-62690-02-2.
4. IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ, Vita. [rec.] Petras Kalnius. *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia. Lietuvos etnologija*, 2013, t. 13 (22), p. 191–198.
5. KALNIUS, Petras. *Žemaičiai : XX a.–XXI a. pradžia*. Vilnius: Mintis, 2012. 444, [2] p. ISBN 978-5417-01-046-0.
6. MERKYS, Vytautas. *Narodnikai ir pirmieji marksistai Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1967. 162 p.
7. MILIUS, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė–XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 155 p.
8. PETREIKIS, Tomas. *Žemaičių etniškumo paieškos Petro Kalniaus monografijoje Žemaičiai. Tautosakos darbai*, 2013, t. XLVI, p. 295–300.
9. SKŁODOWSKI, Jan. *Zabytkowe cmentarze na Żmudzi – polskie ślady przeszłości dwóch narodów. Iš Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej / Redakcja naukowa Wojciech Walczak i Karol Lopatecki. Tom I. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2010, s. 197–216.*
10. SZLUPAS, Jan. *Litwini i Polacy*. New York: nakładem i drukiem redakcyi „Lietuviszkasis balsas”, 1887. 44 p.
11. [WITORT, Jan] *J. W. Stosunki na Żmudzi. Kraj*. 1888, dnia 29 lipca (10 sierpnia), Nr. 31, s. 3–4.
12. WITORT, Jan. *Litwomani. Przegląd Literacki*. Dodatek do „Kraju”, Petersburg, 11 (23) sierpnia 1889, Nr. 32, s. 1–4; Ibidem, 18 (30) sierpnia 1889, Nr. 33, s. 3–5; Ibidem, 25 sierpnia (6 września) 1889, Nr. 34, s. 12–15; Ibidem, 1 (13) września 1889, Nr. 35, s. 9–11; Ibidem, 8 (20) września, Nr. 36, s. 8–10.
13. WITORT, Jan. *Autobiografia / Opracowali Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik. Lud*, t. 81, 1997, s. 209–252.
14. *Матеріалы для географіі і статистыкі Расіі, зібраныя офіцэрамі генэральнага штаба. Ковенская губернія / Составилъ Д. Афанасьевъ. Санктпетербургъ: Типографія товарищества «Общественная польза», 1861, т. 17. 788 с.*
15. *Карта Ковенской губернии / изд. Ковен. Стат. комит. – Ковно : Ковенск. стат. комитет, 1886. Типо-Литографія Ф. М. Липшица в Ковне. 1 žml. lap. [skaitmenintas, interaktyvus, žiūrėta 2016 m. rugsėjo 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://elibrary.mab.lt/handle/1/1877>>.*
16. *Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку и уездам 50 губерний Европейской России. Ковенская губерния – Поневежский уезд – г. Поневеж [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. rugsėjo 18 d.]. Prieiga per internetą: <[http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus\\_lan\\_97\\_uezd.php?reg=582](http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd.php?reg=582)>.*

NEWSPAPER REPORT ABOUT THE PANEVĖŽYS REGION  
IN 1888, A NEWSPAPER REPORT BY JAN MICHAŁ WITORT:  
THE EGODOCUMENTARY AND DOCUMENTARY VALUE OF  
WRITTEN CONTENT

MONIKA BOGDZEVIČ, ARŪNAS VYŠNIAUSKAS

SUMMARY

In this publication the translation of the article written by Jan Witort (signed by initials J. W.) to the Lithuanian language is introduced. The original article in Polish, titled “Stosunki na Żmudzi”, was first published in the Polish newspaper “Kraj” distributed from Saint Petersburg in 1888. It is noted that the old text could be interesting to a nowadays’ reader as a valuable primary source, especially while researching different aspects of local history. Another question considered is whether the article could be defined as egodocumental heritage. The opinion is expressed, that it cannot be considered as egodocument, though it has inherent egodocumentary value. Some parts of the article reveal author’s-observer’s personality, feelings, evaluation, interests, hopes, aspirations and visions.

With reference to J. Witort’s article and to some other publications the authors of this work have also examined the historical concepts of Panevėžys regional dependence and have admitted that in the course of time they had changed. Moreover, it is emphasized that the Polish and Lithuanian views on Samogitia (Žemaitija) and perceptions of the Lithuanian territory were not necessarily alike. Some of the differences between the treatments of territory are reflected nowadays both in Lithuanian and Polish scientific literature.